

7.

DRUGA SMRT BOŽE TARBUKA

Drago Roksandić

UDK: 341.34-058.65Tarbuk, M.

Kategorizacija: Izvorni znanstveni rad

Sažetak ► Ljuban Jednak nije bio jedina žrtva koja je preživjela infernalnu noć u glinskoj srpskoj pravoslavnoj crkvi 29./30. srpnja 1941. Đ. Aralica, pozivajući se na obavijest D. Baića (1980.) te usmenu izjavu Nikole Manojlovića (1987.), tvrdi da je to bio i Božo Miloša Tarbuk (Perna, 1912.), „koji se zajedno s Ljubanom Jednakom sakrio među mrtvacima i posle pobegao iz jame, ali je posle pet dana uhvaćen i ubijen.“ (Aralica 2011., 69–70). Oskudne vijesti s Tarbukom u vezi u ovim dvama izvorima dijelom upućuju na različite zaključke pa se pošlo od pretpostavke da bi eventualno sačuvani istražni, sudski i kaznionički spisi iz poslijeratnih godina mogli pridonijeti kvalitativno boljem uvidu kako u Tarbukovu tragediju tako i u brojna zbivanja koja su joj prethodila i slijedila. Budući da su brojni spisi u međuvremenu pronađeni u Državnom arhivu u Sisku, moguće je otvoriti istraživački dosje drugoga preživjeloga, nažalost, za preostalih svega pet dana života.

Summary ► The Second Death of Božo Tarbuk. Ljuban Jednak's testimony regarding the mass crime committed in the Serbian Orthodox Church at Glina on the 29th to the 30th of July 1941 has long been considered that of the only survivor. While there were several other survivors, Jednak was the only one to live for more than a few days beyond the infernal encounter with death. The case of Božo Miloša Tarbuk (Perna, 1912) is particularly noteworthy. Drawing on an account by D. Baić (1980) and an oral statement by Nikola Manjlović, Đ. Aralica has affirmed that Božo Miloša Tarbuk (Perna, 1912) “hid together with Ljuban Jednak amongst the corpses and afterwards escaped from the pit only to be captured and killed five days later” (Aralica 2011, 69–70). The meagre information about Tarbuk provided by these two sources allows for several different conclusions, but we start from the assumption that any surviving

investigative, court, and penal documents from the post-war years may contribute to a qualitatively better understanding of both Tarbuk's personal tragedy and of the various events that preceded and followed it. Given the documentation uncovered at the State Archives in Sisak in the meantime, it has in fact proved possible to open a research file into this second five-day survivor. Božo Tarbuk did manage to extricate himself from the grave pit together with Jednak, but while Jednak found a hiding place at his maternal uncle Pavle Lončar's house in the nearby Majske Poljane, Božo Tarbuk travelled in a similar physical and psychical condition of extreme exhaustion the considerably longer and riskier path to his wife's family, the Manojlovićs, in Šatornja, which was under complete Ustasha control. After he had been five days in hiding, by when the circle of those who knew he was in the village had clearly reached alarming proportions, his cousins and their neighbours felt they had little choice but to act as village “constables” and hand him over to the local Ustasha corporal. Later events – from how his brother Dragan Tarbuk learnt of his death, what he did to ascertain the circumstances and ensure those responsible were punished, and why proceedings only started a full four years after the authorities had been first informed or why they involved so few of an inevitably larger circle of potential suspects remain questions for further investigation.

Ključne riječi ► Glina, pravoslavna crkva Presvete Bogorodice, masovni zločin 29./30. srpnja 1941., Ljuban Jednak, Božo Tarbuk

Key words ► Glina, the Orthodox Church of the Most Holy Mother of God, the mass crime of the 29th to the 30th of July 1941, Ljuban Jednak, Božo Tarbuk

<https://doi.org/10.17234/9789533972972.28>

Ljuban Jednak nije bio jedina žrtva koja je preživjela infernalnu noć u glinskoj srpskoj pravoslavnoj crkvi 29./30. srpnja 1941. Đuro Aralica o tome piše: „Od uvedenih Srba u crkvi, te noći pokolj su preživjela sedmorica, od kojih četvorica samo privremeno – trojica neidentifikovanih i Božo Miloša Tarbuk, rođen 1912. godine u selu Perna, koji se zajedno s Ljubanom Jednakom sakrio među mrtvacima i posle pobjegao iz jame, ali je posle pet dana uhvaćen i ubijen.“¹ U Tarbukovu slučaju, Aralica se referira na spominjano djelo Dušana Baića i na usmenu izjavu Nikole Manojlovića, sina Milana Manojlovića, jednoga od osuđenih zbog smrti Bože Tarbuka – kako ćemo vidjeti – 1948.:

Božo Tarbuk je iz jame u šikari Latinovo pobjegao u selo Šatornja, srez Glina, koje je nastanjeno pretežno Hrvatima i manjim brojem Srba. On je do Šatornje morao pešačiti najmanje oko 10 kilometara, preći reku Glinu i teritoriju tri hrvatska sela, čije je stanovništvo uglavnom bilo na strani ustaškog režima. Sakrivao se pet dana¹⁵¹ na štali svoje tašte Save i šuraka Jovana Manojlovića. Jovan je navodno bio umno poremećen i išao kroz selo pa glasno dozivao svoje komšije da idu uhvatiti, kako je govorio, „onoga ludaka“ Božu, koji se sakrio na njegovoj štali. Strahujući da se u selu za to već saznalo, Srbi Matija i Milan Manojlović i Simo i Milan Zlokas su pošli do Jovanove kuće, pa su nagovorili Božu da izađe iz skrovišta. Kada je to učinio, oni su ga odveli i predali ustaškom rojniku u svome selu Marku Cestariću, koji im je uz psovku prigovorio zašto su ga doveli kod njega. Zatim je zadužio svoga brata Ivana Cestarića da Božu odvede u Glinu i preda ustašama. Međutim, Ivan ga je poveo i ubio negde na području sela Viduševac. Prema navodima D. Baića, ubijen je u Glinskoj branjenici. Pomenuta četvorica Srba su posle rata zbog predaje Tarbuka Cestarićima osuđeni na kaznu zatvora do četiri godine. Matija Manojlović je izdržao celu kaznu, a ostali po dve godine i šest meseci, dok protiv ubice Ivana Cestarića nije ni pokretan krivični postupak.²

Baić spominje Božu Tarbuka samo na jednom, prethodno spomenutom mjestu, i to u popisu žrtava iz sela Perne:

340. TARBUK Miloša BOŽO, 1912, Srbin, zemljoradnik. Preživio klanje u glinskoj pravoslavnoj crkvi 3. 8. 1941. Odvezen sa mrtvima u Prekopu, izvukao se zajedno sa Ljubanom Jednakom i sklonio se kod rodbine u Šatornje,

gdje je nakon 5 dana pronađen i ubijen od ustaša u Glinskoj branjenici (Rastik).³

Na koncu, Aralica se inače vraća u svojem djelu na Ljubana Jednaka i Božu Tarbuka sljedećim riječima:

Ljuban Jednak, koji je preživio pokolj u crkvi 29/30. jula, sakrivao se šest meseci u Majskim Poljanama kod svoga ujaka Pavla Lončara. Duže vreme je bilo nepoznato da je i Božo Tarbuk preživio pokolj u crkvi. Međutim, porođice kod kojih su se oni sakrivali čuvali su to kao najstrožu tajnu radi njihove i sopstvene bezbednosti.⁴

To je uglavnom sve što se može pročitati o dvjema smrtnima Bože Tarbuka. Ove oskudne obavijesti upitne su već i zbog toga što sadržavaju tvrdnje koje svakako iziskuju podrobnije potkrepe, pa i neupitne dokaze jer sugeriraju da se iza Tarbukove smrti krije još jedan (polu)istražen i, reklo bi se, zatajen zločin. U navedenom citatu sporna je posljednja navedena Aralićina tvrdnja o „najstrožoj tajni“ i „sopstvenoj bezbednosti“. U Jednakovu slučaju ona uopće ne stoji. Naprotiv! Naime, Jednak je već u prvoj svojoj istražnoj izjavi 1. svibnja 1944. rekao:

Ja sam se potajice izvukao iz grabe uvukao u kukuruz i kroz šikarje odveo se prilično daleko. Iz noge mi je curila krv jer sam bio ranjen. U zoru sam došao do mjesta Kure[p]e i sakrio se u grm.⁵ Tu je naišao jedan čovjek koji me je prepoznao i odveo me svojoj kući. Kada sam kod njega bio oko 2 sata prolomio se lelek među ženama da dolaze ustaše da skupe narod za klanje. Ja sam se odmah sklonio u sušu moga strica gdje sam živio sakriven 6 mjeseci ne izlaziš nikuda, a hranu su mi gore donosili... Još se jedan spasio iz grabe, ali je taj poslije nekoliko dana uhvaćen i ubijen. Tako sam ja jedini preživio grozni pokolj u pravoslavnoj crkvi.⁶

U drugoj svojoj mnogo opširnijoj izjavi, danoj svega jedan dan kasnije, 2. V. 1944., na istome mjestu, Jednak je o istoj temi izjavio:

Ipak niti jednim znakom nisam davao od sebe da sam živ, šta više, zadržao sam neko vrijeme i svoj dah. Iza toga se je sve primirilo i ustaše su otišli malko dalje da razgovaraju. Kada sam tako ležao, dovuče se na jednom do mene jedan koji je u crkvi poput mene također legao među već ubijene i pritajio se kao i ja. Ja sam mu odgo-

vorio da sam živ, našto me on upita, što ćemo. Ja sam mu odgovorio da ćemo gledati da se nekako iz grabe izvučemo. Odmah zatim ja sam se izvukao potajice iz grabe i kako je bila u blizini kukuruza, a ustaše su bile od nas podaleko, to sam prošao kroz te kukuruze, pa zatim kroz šikarje, pa kada sam odmakao već prilično daleko a iz noge t[o] j[est] iz rane, koju sam dobio od metka curila mi je krv, ja sam svukao košulju, razderao ju i s njom povezao ranu t[o] j[est] nogu. Tako sam se već u praskozorje [dovukao] do pred mjesto Kurepe u Majske Poljane.

Tako sam se sakrio u jedan grm i čekao sam da li će se od nekud pokazati koji čovjek, ali ljudi nigdje nije bilo. Nakon nekog vremena naišao je ipak Stojan Rebrača, koji me je prepoznao, iako sam bio strašno krvav, pa sam njemu kazao, šta se sa mnom dogodilo. Molio sam ga da nikom ništa o meni ne kaže. Iza toga došao sam k njemu u kuću, gdje sam se oprao i malko odmorio. Međutim, kako sam bio kod njega jedno dva sata, na jednom čujem kako viču žene, da dolaze u selo ustaše i da će opet kupiti narod za klanje. Ja sam odmah skočio na jednu sušu, tamo sam se sakrio i u toj suši ostao ravno 6 mjeseci, gdje me je njegovao od rana moj ujak, koji mi je iz grada donosio lijekove, koji su mi bili potrebni. Suša u kojoj sam bio zakrit bila je vlasništvo Pavla Lončara. Napominjem, da je za moje ozdravljenje trebalo punih 6 mjeseci i zacijelo to vrijeme nisam se usudio izaći iz ove šupe, tako da zapravo to cijelo vrijeme niti sunca nisam vidio. Toliko o meni samom.

Onaj drugi moj drug, koji je zajedno sa mnom pobjegao iz grabe, povukao se kako sam kasnije čuo do sela Šatornje i tamo bio neko vrijeme, međutim neko iz sela ga je izdao ustašama i oni dođoše i na licu mjesta ga ubiše.⁷

U posljednjoj svojoj audiovizualnoj izjavi, interpoliranoj u dokumentarni film 1997., Jednak je ovu situaciju opisao na sljedeći način:

Kad jedanput sve smirilo, ništa se ne čuje, ne voze više ništa. Jedan veli: „Znate vi šta, neće svi stat u tu jamu, treba to zgazit i rasporedit.“ Zađu unutra njih 2–3 i gaze po ljudima. Kad ne čuje se više ništa. Ide k meni jedan nogama i rukama, u jami je. Veli: „Jesi živ?“ Ja ništa, mislim da je neki od ustaša. On opet ode pa se pruži, leže. Evo ga opet, veli: „Jesi živ?“ Reko: „Jesam, bježmo van.“ Ja na jedan ćošak, on na drugi jame oko metar i pol duboke. Jedan [ustaša] drži lampu seljački, njih se skupilo 30–40. Nisu daleko, 5–6 koraka otišli i nisu primijetili da

smo utekli ja i on. Otale bjež’ pa bjež’, preko ceste u neke kuruze.⁸

Dakle, ni u jednoj od svojih brojnih izjava od 1944. do 1997. Jednak nikada nije rekao da je znao kako se zvao čovjek koji se zajedno s njim izvukao iz grobne jame, odakle je bio i gdje se htio sakriti se ako to bude moguće. Donekle je iznimka izjava od 2. svibnja 1944. – „kako sam kasnije čuo do sela Šatornje“ – koja je uključivala mogućnost da je on o toj osobi znao dovoljno da odgovorni u tada partizanskoj Glini započnu tragati za njome. Uostalom, što znači „kako sam kasnije čuo“? Od koga je uopće „kasnije“ mogao bilo što saznati o sudbini čovjeka kojeg niti ne imenuje?⁹

Jednakove nedoumice glede identiteta te osobe postaju bespredmetne uvidom u „Zapisnik o saslušanju svjedoka Tarbuk Dragana, sastavljen dana 26. februara 1948. u uredu Opunomoćstva S[lužbe] D[ržavne] B[ezbjednosti] za kotar Vrginmost, u Topuskom“.¹⁰ Dragan Tarbuk, brat Bože Tarbuka, tom je prilikom izjavio:

...napominjem, da sam prije toga doznao od Ljubana Jednaka iz Gredana, da se je on i moj brat sakrili među mrtve, te da su iz crkve odpremljeni u Prekopu, gdje su bili pobacani u jamu, te odatle utekli. Ljuban mi je pričao da je moj brat utekao u Šatornju, te sam ja svakako mislio da se je on sklonio kod svojeg roda, t[o] j[est] žena od mojeg brata rodnom je iz Šatornje i tamo imade majku Savu i brata Božu Malanović [Manojlović].¹¹

„Prije toga“ u konkretnom slučaju znači da je to bilo u neko vrijeme prije partizanskog oslobođenja Gline. Neobično je da svjedok nije osjetio potrebu reći kada je to bilo. Vjerojatno je to izbjegao da mu se ne bi postavilo pitanje zašto je došao u Opunomoćstvo Službe državne bezbjednosti tek u veljači 1948. Doduše, istragu je inicirao u proljeće 1944. nakon slučajnog susreta sa Simom Manojlovićem iz Šatornje, jednim od sudionika u hapšenju njegova brata Bože i predaje uhapšenoga seoskom rojniku Marku Cestariću. Manojlović je Tarbuku sasvim prostodušno ispričao što se dogodilo s njegovim bratom kao da u tome ništa nije bilo sporno. Prema izjavi Dragana Tarbuka, on je odmah tada otišao u Komandu mjesta Vrginmost, odnosno slučaj je prijavljen Komadi I. Kordunskog područja. Osumnjičeni su bili uhapšeni pa oslobođeni, a kako je uskoro komandant I. Kordunskog područja Joco Jeremić dezertirao, Dragan Tarbuk povukao se. Ipak je neshvatljivo zašto je šutio 1944., 1945. i

1946., kada su se vodile brojne istrage o počinjenim ratnim zločinima. Ništa je manje shvatljivo zašto je šutio i Ljuban Jednak, kojega se upravo u tim godinama češće pozivalo svjedočiti o zločinima u glinskoj srpskoj pravoslavnoj crkvi.

Još je neshvatljivije što se nastavilo javno šutjeti i nakon suđenja optuženima zbog Tarbukove smrti u Sisku u proljeće 1948., odnosno i nakon što su osuđeni izdržali veći dio, a u jednom slučaju cijelu kaznu u Lepoglavi i na „vanjskom“, tj. prisilnom radu. Šutnju je prekinuo Dušan Baić, objavivši netočan podatak da je preživio „klanje“ u spomenutoj crkvi 3. kolovoza 1941. Bilo je to 29./30. srpnja 1941. Još više nedoumica izaziva njegova obavijest da su ustaše ubile Božu Tarbuka pet dana kasnije u Glinskoj branjenici (Rastiku). Prema topografskoj karti, nalazi se na pola puta između Šatornje i Gline, južno od Viduševca, u visini križanja cesta za Vrginmost i Topusko, pored potoka Turčenica. Očito je i Baić znao mnogo više nego što je objavio u ovoj svojoj inače nadasve voluminoznoj knjizi.

Međutim, prema citiranom usmenom svjedočenju Nikole Manojlovića Đ. Aralici 1989., tragedija Bože Tarbuka imala je donekle drugačiji rasplet, koji je neizbježno bio fatalan za njega, ali je imao vrlo teške posljedice za sve sudionike koji su 1948. bili živi:

Sakrivao se pet dana¹⁵¹ na štali svoje tašte Save i šuraka Jovana Manojlovića. Jovan je navodno bio umno poremećen i išao kroz selo pa glasno dozivao svoje komšije da idu uhvatiti, kako je govorio, „onoga ludaka“ Božu, koji je sakrio na njegovoj štali. Strahujući da se u selu za to već saznalo, Srbi Matija i Milan Manojlović i Simo i Milan Zlokas su pošli do Jovanove kuće, pa su nagovorili Božu da izađe iz skrovišta. Kada je to učinio, oni su ga odveli i predali ustaškom rojniku u svome selu Marku Cestariću, koji im je uz psovku prigovorio zašto su ga doveli kod njega. Zatim je zadužio svoga brata Ivana Cestarića da Božu odvede u Glinu i preda ustašama. Međutim, Ivan ga je poveo i ubio negde na području sela Viduševac.¹²

Nikola Manojlović jedini je koji spominje „umno poremećenog“ Jovana Manojlovića i njegovo pozivanje susjeda da vide „onoga ludaka“ Božu Tarbuka! Ako je doista bilo tako, Tarbukova „svojta“ jedva da je imala bilo kakva drugog izlaza. Da nije bio tako obznanjen u selu, možda bi nešto bili mogli učiniti da ga negdje sklone dok se koliko-toliko ne oporavi i krene na duži i neupitno još

riskantniji put za Pernu. Ovako, u panici koja ih je obuzela, svezana su ga predali seoskom rojniku Cestariću, koji im je „uz psovku prigovorio zašto su ga doveli kod njega“! Nije to bila dvolična reakcija zato što je uhapšenog trebalo predati ustaškom majoru Nikici Vidakoviću, a u Glini je tih dana još uvijek bio i ustaški pukovnik Tomislav Rolf pa se Cestarić s pravom mogao pribojavati istrage kojoj bi sâm bio izložen – radilo se o pet dana sakrivanja u Šatornji – a i drugih mogućih posljedica u infernalnim glinsko-vrginmošćanskim danima od 24./25. srpnja do 8. kolovoza 1941. Vjerojatno je dao na log svojem bratu Ivanu da Božu Tarbuka na putu ubije.¹³

Sve su ovo neizbježne pretpostavke koje su nužne jer su prešućene u istrazi i sudskom postupku na Okružnom sudu u Sisku u proljeće 1948. godine. Nadasve je zatajen „umno poremećeni“ Jovan Manojlović, kojeg se tada više ne spominje živog. Sva je odgovornost pala na uspaničene, malobrojne susjede srpske narodnosti u selu s velikom hrvatskom većinom i pod ustaškom vlašću. Kada im se konačno sudilo, položaj im je bitno bio otežan činjenicom da su bili članovi seoske ustaške straže, nenaoružani, ali ipak „patrolci“.

Sisački javni tužitelj Petar Manojlović tražio je gotovo najveću kaznu zbog razloga koje je teško razumjeti, imajući na umu da su na odgovornost ponajprije trebali biti pozvani oni koji su obustavili istragu koja je bila započeta već 1944. godine. Istražni spisi koji su tom prilikom morali nastati uopće nisu uzeti u obzir, a to nitko nije ni tražio.¹⁴

Osumnjičeni su uhapšeni u Šatornji, 15. travnja 1948.

ISTRAGA U SLUŽBI DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI (GLINA, 16. TRAVNJA 1948.)

Milan Zlokas bio je ispitan u uredu Opunomoćstva S[lužbe] D[ržavne] B[ezbjednosti] za kotar Glina 16. travnja 1948. On je bio među onim seljacima u Šatornji koje je seoski rojnik Marko Cestarić zadužio da drže stražu u selu „da ne bi slučajno u selo upali kakovi nepoznati ljudi, četnici, i da ne bi slučajno tko iz našeg sela pobjegao, pošto su ljudi bježali pred ustašama od hapšenja.“ U istoj straži, odnosno patroli bili su Simo Manojlović, Matija Manojlović, Adam Manojlović, Milan Zlokas i njegov sin Mirko Zlokas. Adam Manojlović poginuo je u borbi protiv partizana, kao „patrolac“ u selu, a Zlokasov sin Mirko kao partizan na Žumberku 1943. Ova „patrola“ uhapsila je „u srpnju 1941. godine“ Božu Tarbuka. Prema Zlokasu, uhvaćeni Božo Tarbuk predan

je seoskom rojniku Cestariću, „koji ga je odveo u Glinu, gdje su ga ustaše ubili.“ Prema Zlokasovu prikazu, „isti Tarbuk Božo bio je u šupi Manojlović Matije, gdje smo ga mi zagledali kada smo prolazili cestom... Čim smo ga zagledali, otišli smo u dvorište i zgrabili ga za ruke, te smo ga onako vodili do ustaškog rojnika.“ Božo Tarbuk ih je putom molio da ga puste, ali se oni nisu usudili to učiniti u strahu da sami ne budu uhapšeni. Prema Zlokasu, kraće vrijeme nakon što su ga izručili seoskom rojniku, „ja sam čuo u svom selu da je isti Tarbuk Božo već bio uhapšen po ustašama i da je bio odveden u glinsku crkvu, gdje su ih ustaše klali, a on se uspio zakopati među leševima...” itd. Zlokas se branio da ga je morao uhapsiti jer se „bojao kao i svi ostali da ne bi zbog njega kasnije mi stradali...”¹⁵

Simo Manojlović je također bio ispitan u uredu Opućenosti S[lužbe] D[ržavne] B[ezbjednosti] za kotar Glina 16. travnja 1948.¹⁶ Zapisnički su gotovo istim riječima opisane okolnosti hapšenja Bože Tarbuka, kao i u Milana Zlokasa.

Ista procedura, s gotovo istim formulacijama, ponovila se i u slučaju **Matije Manojlovića**, koji je bio ispitan na istome mjestu u Glini, istog dana, tj. 16. travnja 1948. Osjetno je drugačiji njegov odgovor na pitanje koje je svima njima bilo postavljeno („Gdje Vas je zatekao preokret 1941. godine, i gdje ste živio [sic!] za vrijeme okupacije naše zemlje, te čime ste se bavili?“). Rat ga je zatekao mobiliziranog u Vojski Kraljevine Jugoslavije u bosanskom Tesliću, odakle je uspio izbjeći u Šatornju nakon što je njemačka vojska zauzela taj dio Bosne. U Šatornji ostao je do svibnja 1942., a potom, očito zajedno s ostalima optuženima, prešao u Bović, gdje su se osjećali sigurnijima od mogućeg ustaškog hapšenja. U siječnju 1943. otišao je kući u Šatornju po hranu, ali ga je u selu uhvatila njemačka vojska i uputila na prisilni rad u Njemačku, u „Premić“, gdje je ostao „do mjesec dana prije oslobođenja“, kada je bio pušten kući.¹⁷ Vlakom je stigao do Slovenije, gdje se pridružio partizanima, da bi poslije mjesec dana bio upućen u Zagreb, gdje je zadržan sljedećih mjesec dana i potom pušten kući, u Šatornju. Opis hapšenja Bože Tarbuka „u srpnju mjesecu 1941. godine“ identičan je onome u drugim iskazima, kao što je identična i formulacija „(n)akon kraćeg vremena, čuo sam u svom selu da je isti Tarbuk Božo bio uhapšen po ustašama i da je bio odveden u glinsku crkvu, gdje su ustaše klali, a on se uspio zakopati među leševima, te su ga tako ustaše odvezli sa ostalim leševima u Prekopu, gdje su ga bacili u jamu, iz koje je jame pobje-

gao kada su ustaše otišli i došao u selo Šatornju do svog tasta Manojlović Matije, gdje se sakrio.“ Dakle, Matija u ovom zapisniku govori o sebi kao o nekom drugom Matiji. Uopće nije osjećao potrebu reći je li uopće upitao Božu Tarbuka što se s njime dogodilo ili zašto je u takvu stanju u kakvu je do njih došao, odnosno s kojim riječima je ušao u njihovu kuću nakon što je s najvećim naporom prešao krajnje rizičan put od Prekope do Šatornje. Njegova se izjava razlikuje od drugih i po završnim riječima: „...jedino mogu reći da [mi je] nakon kraćeg vremena rekao ustaški glavar u selu, odnosno starješina Cestarić Mate, da smo slučajno pustili istog Tarbuka Božu danas Manojlovića ne bi postojalo u Šatornji.“

Četvrti ispitan istog dana i na istome mjestu te pred istim istražiteljem Stjepanom Hršakom bio je **Milan Manojlović**. U vrijeme „preokreta“ bio je u Vojski Kraljevine Jugoslavije u Petrinji, odakle je otišao kući, u Šatornju. U Bović otišao je u svibnju 1942., ali se i u Šatornji i u Boviću morao sakrivati od ustaša. Milan Manojlović poput ostalih ponavlja da ga je Marko Cestarić odveo u Glinu, „gdje su ga ustaše kasnije ubili“. Inače, nepismeni Milan izjavio je da nitko od njih nije bio vođa patrole, odnosno „svi koji smo bili na patroli [smo] zauzimali jednaki položaj“.

KAZNENA PRIJAVA (GLINA, 17. TRAVNJA 1948.)

U kaznenoj prijavi prekvalificirani su zadaci seoske straže (patrole) u Šatornji, koju su činila četvorica okrivljenih: „...straža je imala za dužnost da kontrolira selo da ne bi slučajno ušao u selo i sakrio se koji čovjek koji bježi pred ustaškim terorom, ili pak da ne bi slučajno iz sela otišao i sakrio se pred ustašama, koji su hapsili gorlurki narod.“ Prema svim iskazima, straža je ustanovljena u lipnju 1941., tj. prije početka ustaških masovnih zločina, a vjerojatno u vrijeme njemačkog napada na Sovjetski Savez. Okrivljeni su ponavljali da im je zadaća bila upozoravati na pojave „šumara“ ili „četnika“ – partizane nisu spominjali – ali je iz njihova postupka s Božom Tarbukom jasno da su seoskom ustaškom rojniku Marku Cestariću morali prijavljivati i/ili privoditi svakoga tko je na bilo koji način bio nepodoban ili opasan ustaškim vlastima. Šef glinskog Opućenosti, poručnik Stjepan Hršak, bio je mišljenja da „svi podjednako odgovaraju za krivično djelo koje su počinili“ jer ih je Tarbuk, dok su ga sprovodili, „molio, neka ga puste, jer će ga ustaše ubiti“. Inače, koliko je prijava rutinski rađe-

na svjedoči i to što u njoj piše da su ustaše uhapsile Božu Tarbuka u njegovu selu Perna, iako se u spisima posvuda navodi da je uhapšen u Vrginmostu, gdje se našao „da digne neku dozvolu za vršaći stroj“, dakle otišao je ustaškim vlastima „na noge“ u vrijeme kada su mnogobrojni među glinskim i vrginmošćanskim Srbima izbjegavali svaki doticaj s njima.

OPTUŽNICA (SISAK, 8. SVIBNJA 1948.)

Optužnica uzima u obzir da u prethodnom postupku nije točno utvrđen dan „koncem srpnja ili početkom kolovoza 1941.“, kada su imenovani držali stražu u Šatornji, uhapsili Božu Tarbuka koji se krio u „šupi“ „pok.“ [sic!] Matije Manojlovića – naime, bilo je to kod Bože Manojlovića, brata supruge Bože Tarbuka, koji je ovaj straži rekao da se kod njega „već tri dana“ skriva Božo Tarbuk. Ovaj se nije skrivao u „šupi“, nego na „štaglju“, prema Draganu Tarbuku. Straža ga je uočila u „šupi“ Matije Manojlovića, prema samome Matiji. Prema Draganu Tarbuku, straži su pomogli i „njegov šurjak Manojlović Božo i njegova tasta Manojlović Sava“, koji su ga uvjerovali da se treba predati i „da se ne treba ništa bojati“. Optužnica se nije opterećivala takvim „detaljima“! Bilo joj je dovoljno konstatirati da su optuženi „za vrijeme neprijateljske okupacije izvršili hapšenje stanovnika Jugoslavije, a koje hapšenje je imalo za posljedicu smrt istoga“, čime su „počinili ratni zločin iz čl[anka] 3 t[očke] 3 Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države, kažnjivo po čl[anku] 4 istog zakona“.¹⁸

Pajo Manojlović, javni tužilac okruga Banija, stoga je predložio održavanje javne rasprave pred Vijećem Okružnog suda, na koju bi trebalo „predvesti“ iz istražnog zatvora svu četvoricu optuženih i kao svjedoka pozvati Dragana Tarbuka iz Perne, brata ubijenog Bože Tarbuka, uzeti u obzir sve spise nastale istragom, kao i izjavu Ljubana Jednaka od 2. svibnja 1944. s prijedlogom da se sva četvorica optuženih kazne. U opširnom obrazloženju stoji, pored ostalog: „Koncem srpnja 1941 g[odine] među ostalima uhapsili su i Tarbuk Božu iz Perne, te ga dopremili u glinsku crkvu sa još oko 160 ljudi. Istoga dana u večer, došli su ustaše među njih u crkvu, te nakon terora i mrcvarenja počeli ih klati. (...)“. U optužnici navodi se da ga je Marko Cestarić iz Šatornje „otpremio u Glinu“, dakle može se zaključiti da ga nije on sâm sproveo, kako se u istrazi stalno ponavljalo. Ključno je u optužnici to „[š]to pozvani na odgovornost optuženi priznaju djelo u cijelosti. Brane se jedino da

nisu znali, da je Tarbuk Božo pobjegao sa klanja od ustaša, već da su za to doznali iza kako su ga uhapsili i predali ustaškom rojniku Cestarić Marku“. Javni tužilac, imajući na umu da je Božo Tarbuk optuženima bio dobro poznat, odbacio je tu ispriku tvrdnjom „te je potpuno vjerojatno, da im je [Tarbuk] ispričao svoje stradanje i kako je uspio pobjeći sa klanja“. Manojlović je optužene posebno teretio time što je Božo Tarbuk, da bi sa stratišta stigao u Šatornju, morao prijeći „preko“ 20 kilometara kroz sela naseljena isključivo Hrvatima, „gdje su ga sigurno vidili i neki čestiti Hrvati i nisu ga odali“.¹⁹

Predložena javna rasprava održana je 26. svibnja 1948., s početkom u 8 sati, u nazočnosti optuženih: branitelja dr. Šipuš, koji je bio postavljen po službenoj dužnosti, javnog tužitelja Manojlovića i svjedoka Dragana Tarbuka.

JAVNA RASPRAVA (SISAK, 26. SVIBNJA 1948.)

Sudsko vijeće činili su Mladen Manojlović, predsjednik Vijeća, te Nikola Zgurić i Ivan Mesić, članovi, a zapisnik je vodila Pavica Ivić.

Javno tužilaštvo okruga Banija zastupao je Petar Meandžija, a pored optuženih bio je i njihov branitelj dr. Matija Šipuš, odvjetnik iz Siska. Nazočio je i Dragan Tarbuk kao svjedok.

Rasprava je započela u 12.15 sati. Nakon što je utvrđen identitet optuženih („generalije“), javni tužilac pročitao je optužnicu, a optuženi su se potom očitovali o optužbama. Reagirali su različito. Milan Zlokas priznao je djelo, ali se nije osjećao krivim. Za razliku od Zlokasa, Simo Manojlović osjećao se krivim. Matija Manojlović priznao je djelo i osjećao se krivim, ali ovaj put i dodao da je on „prije hapšenja Tarbuka govorio Boži Manojloviću kod kojeg se Tarbuk krio, indirektno, da svakoga koji god odbjegne od ustaša i svrati u njihovo selo odstrani dalje, jer je kod njih nemoguće koga prikrivati“. Milan Manojlović osjećao se krivim. Dodao je, što ranije nije bio rekao, „da im je pok[ojni] Tarbuk Božo rekao kad su ga predvodili da ga puste jer je već pobjegao od ustaša iz jame“.

Swjedok Dragan Tarbuk iznio je svoje svjedočenje, koje se već koristilo u istrazi, a pročitana je i izjava Ljubana Jednaka od 2. svibnja 1944. On sâm nije se pojavio na suđenju.

Nakon što je zaključen dokazni postupak, javni je tužilac u cijelosti ostao pri optužnici, dočim je odvjetnik

dr. Šipuš predložio da se pri izricanju presude uzmu u obzir sve olakšavajuće okolnosti.

Sudsko vijeće je nakon vijećanja svoj četvorici izreklo kaznu lišenja slobode s prisilnim radom od 4 godine te gubitka biračkog prava, prava na stjecanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja, kao i nošenja počasnih zvanja i ordenja u trajanju od 2 godine.

Rasprava je završena u 14.20 sati.²⁰

PRESUDA (SISAK, 26. SVIBNJA 1948.)

„PRESUDA U IME NARODA!“ rezimirala je generacije o osuđenima, utvrdila njihovu krivnju i izrekla navedenu osudu. Mladen Manojlović, predsjednik Sudskog vijeća, poentirao je svoje obrazloženje na sljedeći način: „Pri odmjeravanju kazne sud je imao u vidu da su optuženi postupali iz niskih moralnih pobuda, pa im je to uzeo kao otegotno i izrekao kaznu za koju smatra da je srazmjerna društvenoj opasnosti počinjenog djela, počinjenog pod posebnim sticajem okolnosti po optužene, a kao olakotno uzeo im je da su neosuđivani i nedužne obitelji.“²¹

OKRIVLJENI, „ZADOVOLJNI PRESUDOM“ (SISAK, 2. LIPNJA 1948.)

Sva četvorica kažnjenih bila su očito zatečena cijelim postupkom od hapšenja do izricanja presude pa su zajednički izjavila sisačkom Okružnom sudu 2. lipnja 1948. dokumentom koji je uime sviju dao Milan Zlokas – bez vlastoručnog potpisa: „Svi okrivljeni ovime izjavljujemo da se zadovoljavamo presudom od 26. V. 1948. te se nećemo žaliti i smatramo presudu pravomoćnom.“²² Time je presuda od 26. svibnja postala pravomoćna i izvršiva.

Uslijedila je daljnja procedura. Svakome kažnjenom ispunjen je opširan statistički list koji je jednim primjerkom dostavljen Odjelu za kaznene zavode Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske, a drugim Kaznenom zavodu. Obavijest o izrečenoj presudi dostavljena je Otsjeku unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru u Glini.

Kažnjeni su bili dužni solidarno podmiriti troškove postupka (68 din. kaznenog postupka i 20 din. poštanskih troškova).

Pravosnažna presuda dostavljena je i Otsjeku unutrašnjih poslova pri Gradskom izvršnom odboru u

Sisku, koji je obavezan uputiti kažnjenike na izdržavanje kazne u Kazneno-popravnog domu u Lepoglavi. Presuda je dostavljena i Upravi Kazneno-popravnog doma u Lepoglavi s napomenom da kazna završava 15. travnja 1952.

Presuda je dostavljena i Javnom tužioštvu okruga Banije u Sisku.²³

SUDSKI STATISTIČKI LISTOVI: „IMA NADE ZA POPRAVAK“

Sačuvani su i dokumenti „Statistički list (podaci o krivičnom djelu i kazni)“ za svu četoricu kažnjenih, koji su možda i najupečatljiviji argumenti o birokratskoj rutiniziranosti i depersonaliziranosti cijelog postupka od otvaranja istrage do izricanja presude i upućivanja na izdržavanje kazni. Ako se izuzmu osobni podaci, odgovori u većini rubrika ispunjeni su istim izričajima, koji su u nekim slučajevima krajnje nepravedni prema kažnjenima i njihovim obiteljima, što će doći do svojega punijeg izražaja tek u molbama za pomilovanje koje su podnosile njihove supruge. Očito su munjevitost postupka, strah od još većih kazni te briga za obitelji i posjede – riječ je o vremenu prisilnih kolektivizacija, odnosno seljačkih radnih zadruga – djelovali paralizirajuće na okrivljenike. Neovisno o svim dvojabama u vezi sa statističkim listovima, oni su dragocjen izvor i poticaj za eventualno daljnje historijskoantropološko istraživanje ovog procesa. U kaznenopravnoj vizuri tog doba kažnjeni su:

Matija Manojlović rođen je 1904. u Šatornji (kotar Glina, okrug Banija) od oca Đure i majke Mare, rođene Manojlović. Po zanimanju je zemljoradnik. Državljanstvo mu je jugoslavenstvo, a narodnost srpska. Završio je 4 razreda državne osnovne škole. Oženjen je i otac je troje djece, sudu nepoznatih godina starosti.²⁴ Vlasnik je 12 jutara zemlje, kuće i gospodarskih zgrada.²⁵ Pri tome „[ž]ivio je običnim seoskim životom. Bavio se zemljoradnjom te na taj način privređivao.“ Nije sudjelovao u Narodnooslobodilačkom pokretu i „pokoravao se ustaškom režimu“. Nikada ranije nije bio kažnjavao. „Koncem [...]a ili početkom kolovoza 1941. držao stražu u Šatornji i uhvatio Tarbuk Božu koji je pobjegao sa klanja u Glinskoj crkvi te ga svezali i predali Cestarić Marku, ustaškom rojniku, koji ga je otpremio u Glinu gdje je i likvidiran“. Drugom je rukom dopisano „Čl[anak] 3., t[očke] 3 Zakona o kriv[ičnim] dj[elima] protiv naroda i države.“ U rubrici „Okolnosti pod kojima je djelo izvr-

šeno..." piše tek „Ništa"! U rubrici „Podude..." tek „Dodvoravanje ustašama". U rubrici „Cilj..." stoji „Spašavanje svoje glave". U rubrici „Njegovo duševno stanje..." – „Ništa". U rubrici „Držanje poslije izvršenog djela... da li je djelo priznao i kada" upisano je „Dobro. Djelo priznaje u cijelosti". U rubrici 18. („Vrsta i veličina kazne i mjere bezbjednosti") upisano je: „Lišenje slobode sa prisilnim radom u trajanju od 4 god[ine]. Gubitak građanskih prava u trajanju od 2 god[ine] i to: biračko pravo, prava na sticanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja i prava nošenja počasnog zvanja, ordena i odlikovanja." Kaznu je počeo izdržavati 15. travnja 1948.: „U kaznu se uračunava istražni zatvor od 15. IV. 1948." Ocjena je predsjednika suda, Mladena Manojlovića, da je karakter osuđenog „dobar" i da „imade nade za popravak".²⁶

Milan Manojlović rođen je 13. listopada 1894. u Šatornji (kotar Glina, okrug Banija) od oca Đure i majke Mare, rođene Manojlović. Po zanimanju je zemljoradnik. Državljanstvo mu je jugoslavensko, a narodnost srpska. Nepismen je. Oženjen je i otac je šestero djece, sudu nepoznatih godina starosti.²⁷ Vlasnik je 9 jutara zemlje, kuće i gospodarskih zgrada.²⁸ On također „[ž]ivio je običnim seoskim životom. Bavio se zemljoradnjom te na taj način privređivao." Nije sudjelovao u Narodnooslobodilačkom pokretu i „pokoravao se ustaškom režimu". Nikada ranije nije bio kažnjavan. „Koncem srpnja ili početkom kolovoza 1941. držao stražu u Šatornji i uhvatio Tarbuk Božu koji je pobjegao sa klanja u Glinjskoj crkvi te ga svezali i predali Cestarić Marku, ustaškom rojniku, koji ga je otpremio u Glinu gdje je i likvidiran". Drugom je rukom dopisano „Čl[anak] 3., t[očke] 3 Zakona o kriv[ičnim] dj[elima] protiv naroda i države." U rubrici „Okolnosti pod kojima je djelo izvršeno..." piše tek „Ništa"! U rubrici „Podude..." tek „Dodvoravanje ustašama". U rubrici „Cilj..." stoji „Spašavanje svoje glave". U rubrici „Njegovo duševno stanje..." – „Ništa". U rubrici „Držanje poslije izvršenog djela... da li je djelo priznao i kada" upisano je „Dobro. Djelo priznaje u cijelosti". U rubrici 18. („Vrsta i veličina kazne i mjere bezbjednosti") upisano je: „Lišenje slobode sa prisilnim radom u trajanju od 4 god[ine]. Gubitak građanskih prava u trajanju od 2 god[ine] i to: biračko pravo, prava na sticanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja i prava nošenja počasnog zvanja, ordena i odlikovanja." Kaznu je počeo izdržavati 15. travnja 1948.: „U kaznu se uračunava istražni zatvor od 15. IV. 1948." Ocjena je

predsjednika suda, Mladena Manojlovića, da je karakter osuđenog „dobar" i da „imade nade za popravak".²⁹

Ipak, naknadnim je provjerama Okružni sud u Sisku 3. veljače 1949. zatražio od glinskoga kotarskog Otsjeka unutrašnjih poslova „podatke" o Milanu Đurinu Manojloviću, rođenom 1894., iz Šatornje i dobio iz Gline odgovor 17. veljače t. g. da je ovaj u godinama okupacije bio „vladanja dobrog" te da nije nikud „bježao" od „naše vojske", „niti je pak uhvaćen, niti zarobljen".³⁰ Milan Manojlović bio je osuđenik na izdržavanju kazne u Kazneno-popravnom domu u Lepoglavi.³¹ Prema upravniku Doma, Josipu Špiranecu, nadzorom ovog kažnjenika u razdoblju od 8. lipnja 1948. do 10. ožujka 1949., izvijestio je hrvatski MUP, III. odjel da je osuđenik „prilično dugo" bio zaposlen u vinkovačkoj Cigłani „Dilj", da je bio dobar radnik, dobrog vladanja i bez disciplinskih kazni, a „u političkom pogledu drži se dosta povučeno i ne voli diskutovati..."

Simo Manojlović rođen je 1899. u Šatornji (kotar Glina, okrug Banija) od oca Mile i majke Mioljke, rođene Đanković. Po zanimanju je zemljoradnik. Državljanstvo mu je jugoslavensko, a narodnost srpska. Završio je 2 razreda državne osnovne škole. Oženjen je i otac je dvoje djece, sudu nepoznatih godina starosti. Vlasnik je 20 jutara zemlje, kuće i gospodarskih zgrada.³² Rutinskom formulacijom, „[ž]ivio je običnim seoskim životom. Bavio se zemljoradnjom te na taj način privređivao." Nije sudjelovao u Narodnooslobodilačkom pokretu i „pokoravao se ustaškom režimu". Nikada ranije nije bio kažnjavan. „Koncem srpnja ili početkom kolovoza 1941. držao stražu u Šatornji i uhvatio Tarbuk Božu koji je pobjegao sa klanja u Glinjskoj crkvi te ga svezali i predali Cestarić Marku, ustaškom rojniku, koji ga je otpremio u Glinu gdje je i likvidiran". Drugom je rukom dopisano „Čl[anak] 3., t[očke] 3 Zakona o kriv[ičnim] dj[elima] protiv naroda i države." U rubrici „Okolnosti pod kojima je djelo izvršeno..." piše tek „Ništa"! U rubrici „Podude..." tek „Dodvoravanje ustašama". U rubrici „Cilj..." stoji „Spašavanje svoje glave". U rubrici „Njegovo duševno stanje..." – „Ništa". U rubrici „Držanje poslije izvršenog djela... da li je djelo priznao i kada" upisano je „Dobro. Djelo priznaje u cijelosti". U rubrici 18. („Vrsta i veličina kazne i mjere bezbjednosti") upisano je: „Lišenje slobode sa prisilnim radom u trajanju od 4 god[ine]. Gubitak građanskih prava u trajanju od 2 god[ine] i to: biračko pravo, prava na sticanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja i prava nošenja počasnog zvanja,

ordena i odlikovanja.“ Kaznu je počeo izdržavati 15. travnja 1948.: „U kaznu se uračunava istražni zatvor od 15. IV. 1948.“ Ocjena je predsjednika suda, Mladena Manojlovića, da je karakter osuđenog „dobar“ i da „imade nade za popravak“.³³

Milan Zlokas rođen je 1887. u Šatornji (kotar Glina, okrug Banija) od oca Nikole i majke Stoje, rođene Manojlović. Po zanimanju je zemljoradnik. Državljanstvo mu je jugoslavensko, a narodnost srpska. Završio je 4 razreda državne osnovne škole. Oženjen je i otac je troje djece, sudu nepoznatih godina starosti.³⁴ Vlasnik je 13 jutara zemlje, kuće i gospodarskih zgrada.³⁵ Identično, „[ž]ivio je običnim seoskim životom. Bavio se zemljoradnjom te na taj način privređivao.“ Nije sudjelovao u Narodnooslobodilačkom pokretu i „pokoravao se ustaškom režimu“. Nikada ranije nije bio kažnjavao. Na margini dokumenta dopisano je sljedeće: „Koncem srpnja ili početkom kolovoza 1941. držao stražu u Šatornji i uhvatio Tarbuk Božu koji je pobjegao sa klanja u Glinskoj crkvi te ga svezali i predali Cestarić Marku, ustaškom rojniku, koji ga je otpremio u Glinu gdje je i likvidiran. Ratni zločin iz čl[anka] 3., t[očke] 3 Zakona o kriv[ičnim] dj[elima] protiv naroda i države.“ U rubrici 14. („Pobude iz kojih je djelo počinjeno, pakost, mržnja, koristoljublje, nehat, zablude, zaveden i t. d.“) upisano je sljedeće: „Dodvoravanje ustašama u cilju spašavanja svoje glave.“ Stoga je i „cilj koji je djelom htio postići“ bio „spasiti svoj život“. Sud je konstatirao da je njegovo držanje u istrazi bilo „dobro“ i da „djelo u cijelosti priznaje“. U rubrici 18. („Vrsta i veličina kazne i mjere bezbjednosti“) upisano je: „Lišenje slobode sa prisilnim radom u trajanju od 4 god[ine]. Gubitak građanskih prava u trajanju od 2 god[ine] i to: biračko pravo, prava na sticanje i vršenje funkcija u društvenim organizacijama i udruženjima, prava javnog istupanja i prava nošenja počasnog zvanja, ordena i odlikovanja.“ Kaznu je počeo izdržavati 15. travnja 1948.: „U kaznu se uračunava istražni zatvor od 15. IV. 1948.“ Ocjena je predsjednika suda, Mladena Manojlovića, da je karakter osuđenog „dobar“ i da „imade nade za popravak“.³⁶

Vlasti naknadno utvrđuju da je Zlokas bio u Šatornji do proljeća 1942., kada je otišao u Bović, na područje pod partizanskom vlašću, i u njemu ostao do oslobođenja Gline 1944., kada se vratio u Šatornju.³⁷

U Lepoglavi bio je i Milan Zlokas.³⁸ Upravitelj, Špirančev odgovor hrvatskome Ministarstvu unutrašnjih poslova u ovom je slučaju zagonetniji: „Za vrijeme izdržavanja kazne u ovom domu imenovani se nalazi skoro

čitavo vrijeme na radovima van doma t. j. od 1. VII. 1948. do 12. XII. u Ciglanu ‘Dilj’ Vinkovci, a od 17. veljače 1949. u Mrzlim Vodicama. [N]a radu se pokazao dobar, vladanja je dobrog, disciplinski nije kažnjavao. Kako je gore navedeno imenovani je zaposlen više van doma, te nam njegovo političko opredjeljenje nije poznato. Zdrav je.“ Iako su obojica bila u vinkovačkom „Dilju“, Milan Manojlović ocijenjen je „u političkom pogledu“, a Milan Zlokas nije. Štoviše, Špiranec očito nije bio dobio iz Mrzlih Vodica nikakvu opasku glede Zlokasova političkog „držanja“.

NEISKORIŠTENA AMNESTIJA

Otsjek za izvršenje kazni Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske zatražio je već 30. srpnja 1948. i 13. kolovoza 1948. od Otsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom I. odboru Glina, „u smislu raspisa Ministarstva unutrašnjih poslova F[ederativne] N[arodne] R[epublike] J[ugoslavije] od 8. VIII. 1948. P v 3321-1-1947“, sljedeće podatke o Matiji, Milanu i Simu Manojloviću: „1/ o njihovom moralnom i političkom vladanju za vrijeme okupacije i nakon oslobođenja; 2/ da su za vrijeme oslobođenja bježali; 3/ da li su prilikom bježanja uhvaćeni i zarobljeni.“ U zaključku navodi se da su podaci potrebni radi rješavanja molbe osuđenika za pomilovanje. U sačuvanim spisima nema traga tim molbama koje bi bile neobične već i zbog toga što je izdržavanje kazni započeto u travnju iste godine.³⁹

ŽENE BRANE MUŽEVE I SEBE, ALI I NADOKNAĐUJU PROPUŠTENOM NA SUDENJU

Sačuvane su prve molbe Okružnom sudu u Sisku koje su podnijele Draga Manojlović za supruga Milana od 1. veljače 1949., Stana Zlokas od 15. veljače 1949. za supruga Milana i Mile Manojlović za supruga Matiju od 1. travnja 1949.⁴⁰

Draga Manojlović u molbi ističe da je njezin suprug Milan, „kao prisiljeni seoski patrolac bez ikakvog oružja“, zajedno s ostalima osuđenima, „po ličnom naređenju tadašnjeg seoskog rojnika; Cestarić Marka morao u selu dopremiti istom rojniku Tarbuk Božu iz Perne, koji se tada krio u istom selu Šatornja.“ Iz ove molbe proistječe da su optuženi uhapsili Božu Tarbuka prema prethodnom dogovoru sa seoskim rojnikom. U prethodnim postupcima nitko ništa slično nije izjavio. Njezina je izjava važna i zbog toga što se iz nje saznaje da su svi oni

sa svojim obiteljima – neovisno o tome što su bili u seoskoj straži – sami morali bježati iz kuća kada god bi se pojavile ustaše koje nisu bile iz sela. Konačno su u proljeće 1942. i izbjegli iz Šatornje u Bović, gdje su ostali do partizanskog oslobođenja Gline. K tome, supruga Draga dodaje: „Moj muž je star 55 god[ina] i u toku ovog rata, naročito za vrijeme ofenzivi, bježući [sic!] po Bosni, izmučen je na sve načine od strane okupatora te je kao takav nesposoban da izdrži toliku kaznu i teški prisilni rad.“ Draga je dodala da će njezin muž „bolje poslužiti opštoj stvari oko rukovođenja radom na toj [svojoj – op. a.] zemlji nego na prisilnom radu“. Kroz kakve su sve košmare prolazili ovi Manojlovići svjedoči i nastavak molbe za pomilovanje: „U početku 1942 god[ine], kada smo videli kakovom cilju idu ustaše, mrzeći ih, napustili smo svoj dom, i otišli na slobodni teritorij, gde smo svi poslužili opštoj stvari za oslobođenje, a natrag smo se vratili nakon dvije god[ine], gde smo našli golo zgarište i potpuno opljačkani. Moj sin Nikola služio je po naređenju mojeg muža i mene N[arodno] O[slobodilački] P[okret] preko četiri godine i bio je ranjavan. Moj muž bio je uvek bezprekornog vladanja, a N[arodno] O[slobodilački] P[okret] smo svi potpomagali, što možemo dokazati ako je to potrebno.“

Stana Zlokas, koristeći se dijelom istim argumentima kao i Draga Manojlović, dodaje da njezin suprug Milan nije sudjelovao u hvatanju Bože Tarbuka „iz vlastite inicijative, već pod pretnjom smrti, i po naredbi tadašnjeg nosioca ustaške vlasti. Kako bi osigurao gole živote i krov nad glavom čitavoj svojoj obitelji, tim više što smo mi Srbi svaku noć očekivali našu likvidaciju“. Dodala je još jedan svoj argument: „Moj muž kao Srbin, u ono vrijeme kad je prijetila opasnost svima nama, morao se je pokoriti tadašnjim vlastima, pošto još u ono vrijeme nije bilo pokreta, da bi imao izlaz, radi osiguranja golog života, i skrovišta nad glavom, te je kao takav morao biti naizmenični noćni patrolac i to bez oružja.“ Nasuprot tome, „moj sin Branko bio je za vrijeme čitave okupacije u logoru smrti u Njemačkoj, drugi mi je sin Mirko poginuo u N[arodno] O[slobodilačkom] P[okretu] 1943. god[ine], a treći Nikola danas radi na svom mjestu kao aktivni član narodne vlasti“ itd.

Dragutin Stojaković, načelnik Odjela za izvršenje kazni republičkog Ministarstva unutrašnjih poslova, poslao je sisačkom Okružnom sudu 18. travnja 1949. podatke o „radu, vladanju i zdravstvenom stanju“ Milana Zlokasa, koji su iz Siska bili zatraženi 17. veljače 1949.⁴¹ Otsjek unutrašnjih poslova Kotarskog izvršnog

odbora Glina, odgovarajući 11. ožujka 1949. na upite Okružnog suda u Sisku od 17. veljače 1949. u vezi s Milanom Zlokasom iz Šatornje, karakterizirao ga je osobu „vladanja dobrog“, kako za vrijeme „okupacije“ tako i nakon „oslobođenja“. Pomagao je Narodnooslobodilački pokret, a nakon oslobođenja nije bježao ispred „naše vojske, te prema tome nije niti uhvaćen niti zarobljen“. Otpis je potpisao „šef Otsjeka“ Milan Lončar.⁴² O Zlokasu je Špiranec mogao reći manje nego o Milanu Manojloviću jer je ovaj od dolaska u Lepoglavu zaposlen izvan Doma, tj. od 1. srpnja 1948. do 12. prosinca 1948. u vinkovačkoj Ciglanu „Dilj“, a od 17. veljače 1949. u Mrzlim Vodicama. Ostale su ocjene iste kao i za Manojlovića, tj. „na radu se pokazao dobar“, „vladanja je dobrog, disciplinski nije kažnjavao“. Kako je uglavnom bio izvan Doma, „njegovo političko opredjeljenje nije poznato“.⁴³ Odjel za izvršenje kazni hrvatskog MUP-a, dopisom Dragutina Stojakovića, odjelnog načelnika, prosljedio je lepoglavsku ocjenu sisačkome Okružnom sudu.⁴⁴

Strojopisna molba **Mile Manojlović** za muža Matiju istaknula je na prvome mjestu da ima troje maloljetne djece, stare od 3 do 8 godina, da je ona sama bolesna i nesposobna za teži fizički rad, što dokazuje i priloženom liječničkom svjedodžbom. Supruga Mila sigurna je da je njezin suprug Matija svojom djelatnošću na oslobođenom teritoriju nakon izbjegavanja iz Šatornje te prisilnim radom u logorskim uvjetima u Njemačkoj od početka 1943. do travnja 1945. „dovoljno“ bio kažnjen za počinjeno djelo. Inače, sačuvana je još jedna njezina rukopisna molba, bez nadnevka, koja je vjerojatno prethodila strojopisnoj. Obavijest o ratnom boravku u Njemačkoj bila je poticaj za još jednu provjeru njegova „vladanja“ u ratnim godinama. Okružni sud u Sisku je 1. travnja 1949. zatražio od glinskoga kotarskog Otsjeka unutrašnjih poslova „podatke“ o Matiji Manojloviću iz Šatornje i dobio odgovor iz Gline 20. travnja 1949. da je za vrijeme okupacije bio dobrog vladanja te da je bio i borac Jugoslavenske armije, bez navođenja podatka o tome kada je postao borac. I u njegovu je slučaju upotrijebljena formulacija da nije „bježao ispred naše vojske, te prema tome nije zarobljen niti uhvaćen“.⁴⁵

Matija Manojlović (Šatornja) bio je čak borac Jugoslavenske armije, prema dopisu glinskog Otsjeka unutrašnjih poslova sisačkome Okružnom sudu od 20. travnja 1949., odgovarajući na zahtjev iz Siska od 1. travnja 1949.⁴⁶

U konačnici su svi ovi pokušaji supruga da individualiziraju slučajeve svojih osuđenih muževa ostali bez

ikakva učinka. Predsjedništvo Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske odlučilo je na svojoj sjednici održanoj 20. travnja 1949. godine jedinstvenom svojom „Odlukom“: „Odbijaju se molbe za pomilovanje: 1) Manojlović Sime, 2) Manojlović Matije, 3) Manojlović Milana, i 4) Zlokas Milana, koji su presuđeni presudom Okružnog suda u Sisku od 26. IV. 1948. g[odine], br[o]j K 69/48.“ Odgovornost je i dalje ostala kolektivnom. Potpisani su potpredsjednik Mile Počuča i tajnik Jure Franičević.⁴⁷

„TREĆA SREĆA“, ALI NE I ZA MATIJU MANOJLOVIĆA

Nakon što je isteklo još godinu dana izdržavanja kazne, sisački odvjetnik dr. Matija Šipuš podnio je Okružnom sudu u Karlovcu, nakon ukidanja Okružnog suda u Sisku, pojedinačne molbe za pomilovanje sve četvorice osuđenih koje su podnijele njihove supruge: Mila Manojlović (Šatornja 65) za supruga Matiju Manojlovića (1904.), Draga Manojlović iz Šatornje za supruga Milana Manojlovića (1894.), Vasilija Manojlović (Šatornja 36) za supruga Simu Manojlovića (1899.), Stana Zlokas (Šatornja 34) za Milana Zlokasa (1887.).

Mila Manojlović je u obrazloženju svoje molbe za pomilovanje, s puno gorčine, očito diktirala odvjetniku Šipušu: „Kaznom moga muža sam posredno kažnjena i ja koja sam ostala sa 3 malene djece, a sama sam bolesna i nesposobna za težji rad, tako da dnevno podnosim sve težje muke oko uzdržavanja djece i sebe. Teška nesreća koja nas je zadesila za vrijeme okupacije mogla je dovesti do onoga za što je moj muž presuđen, ali ako se uzme njegov kasniji patnički život, gdje je bio po Nijemcima uhvaćen na oslobođenom teritoriju te logorisan po logorima u Njemačkoj dovoljna je bila kazna za njega, a pogotovo pokazao je već tada da se je popravio što se je na strani J[ugoslavenske] a[rmije] borio do oslobođenja.“ Supruga Mila je vjerojatno bila obaviještena da su vrlo slabi izgledi da njezin suprug Matija bude pomilovan pa je Okružnom sudu u Sisku i saborskom Prezidijumu uputila još jednu molbu iz Šatornje 1. rujna 1950., očito na rubu sloma jer ne uspijeva zbrinjavati troje malodobne djece (9, 7 i 4 godine) s obzirom na to da je i sama bolesna („živim o lijekovima, koje se more ustanoviti putem doktora i putem liječničkom uvjerenja“). Najteže joj pada što dvoje svoje djece ne može slati u školu. Moli da njezin muž ostatak kazne uvjetno provede na svojem posjedu, sa svojom

obitelji, ili da joj se pomogne uzdržavati „sitno troje djece“.⁴⁸

Draga Manojlović je sa svoje strane drugačije pristupila obrazloženju svoje molbe: „Moj muž na izdržavanju kazne svojim radom i zalaganjem na radu najbolje je pokazao da se je popravio i donekle ispravio svoju pogrešku radi koje je bio kažnjen. Djelo ne pretstavlja više danas društvenu opasnost, jer se radi o osobi, koja se inače kako i prije djela tako i poslije djela najbolje odnosila s narodom. Na vanjskom radu istakao se je, prestizavao postavljene radne norme te je i zato novčano bio nagrađen i ako se radi o starijem čovjeku.“

Vasilija Manojlović reagirala je dijelom kao i Mila, a dijelom kao Draga: „Već treću godinu pada teret gospodarstva, obrađivanja polja, podavanje obaveza na mene ženu, tako da sam ja kaznom moga muža mnogo pretrpila i trpim i sada. Kako se djelo dogodilo pod izvanrednim slučajem uslijed teških nevolja i straha, koju su Srbi u našem kraju preživjeli 1941. godine, smatrala sam da će velikom amnestijom od početka godine i moga muža štititi milost, pa kako on nije bio zahvaćen tom amnestijom, podnosim ovu molbu. Znađem da radi marljivo na izdržavanju kazne, jer ga znađem kao inače marljivoga zemljoradnika, znađem da je i discipliniran, pa upravo takovo njegovo ponašanje pokazuje da je zavrijedio da bi mu se dio kazne oprostio.“

Stana Zlokas bila je najodlučnija: „Do sada izdržanom kaznom moj je muž dovoljno pokazao da se kod njega ne radi o nekom pokvarenjaku, nego koji je pritiješnjen ustaškim terorom počinio jedno usamljeno djelo za vrijeme okupacije. Inače je surađivao kasnije sa N[arodno] o[slobodilačkim] p[okretom], a jedan mu je sin poginuo kao borac u partizanima. Gotovo od početka izdržavanja kazne istu izdržava na vanjskim radovima tako da je radio u ciglani u Vinkovcima, kasnije u Lokvama, a sada u Zagrebu. Obzirom na njegove velike godine i njegov rad na izdržavanju kazne, podnosim molbu...“

Nažalost, odvjetnik dr. Matija Šipuš uputio je sve ove molbe bez nadnevka pa je zasad nemoguće reći koliko je drugi krug provjera trajao. U dopisu Odsjeka za poslove pomilovanja Ministarstva pravosuđa Narodne Republike Hrvatske od 9. veljače 1951. Okružnom sudu u Zagrebu Ljubica Puhalo, šefica Odsjeka, priopćila je: „Vraća se spis u krivičnom predmetu protiv Zlokas Milana i dr[ugih] zajedno sa 3 ovjerovljena prepisa odluke Prezidijuma Sabora N[arodne] R[epublike] Hrvatske broj pom[ilovanja] 1367 od 1. veljače 1951. za taj sud,

osuđenog i podnosioca molbe za pomilovanje. Osuđeni Zlokas Milan, Manojlović Simo i Manojlović Milan pomilovani. (...)“⁴⁹ Na izdržavanju kazne ostao je Matija Manojlović, „nastrojen križarski“, „opasan za današnjicu“. Saborski Prezidijum odbio je molbu za njegovo pomilovanje 1. veljače 1951.⁵⁰ Koliko je poznato, izdržao je kaznu do kraja.

ZAKLJUČAK

Svjedočenje Ljubana Jednaka o masovnom zločinu u glinskoj srpskoj pravoslavnoj crkvi 29./30. srpnja 1941. sve do najnovijeg vremena redovito se percipira kao svjedočenje jedinoga preživjelog. Međutim, preživjelih je bilo više, ali nitko od njih – osim Jednaka – nije poživio više od pokojeg dana nakon što se infernalno suočio sa smrću. Među potonjima izdvaja se slučaj Bože Miloševa Tarbuka (Perna, 1912.). Izvukao se iz grobne jame zajedno s Jednakom. Za razliku od Jednaka, koji se uspio sakriti u nedalekim Majskim Poljanama, u kući svojega ujaka Pavla Lončara, Božo Tarbuk je u sličnom fizičkom i psihičkom stanju krajnje iscrpljenosti prešao mnogo duži i riskantniji put do obitelji svoje supruge, Manojlo-

vića, u Šatornji, koja je bila pod punom ustaškom kontrolom. Nakon pet dana sakrivanja, kada je krug upućenih u njegov boravak u selu očito bio dobio alarmantne razmjere, njegovi rođaci i susjedi nisu smislili ništa drugo nego da ga kao seoski „patrolci“ predaju seoskom ustaškom rojniku. Sve što se kasnije zbivalo – počevši od toga kako je Božin brat Dragan Tarbuk saznao kako je stradao njegov brat, što je poduzeo da se okolnosti smrti provjere, a krivci kazne, zašto je postupak pokrenut pune četiri godine nakon što su vlasti o njemu bile obaviještene te zašto je istraga obuhvatila tako mali broj neizbježno brojnijeg kruga potencijalno osumnjičenih – sve to ostaju pitanja za daljnja istraživanja. Očajnički napor Bože Tarbuka da preživi vlastitu smrt rasplinuo se pred kovitlacom straha, panike, ali i ravnodušja onih u kojima je tražio spas. Njegova je tragedija bila simbolički višestruko neupotrebljiva pa je nakon selektivnih, drastičnih sankcija koje su pogodile tek dio odgovornih za njegovu smrt, i to više godina nakon što se za nju saznalo, jednostavno stavljena *ad acta*. Jedino je Ljuban Jednak u svakoj svojoj izjavio govorio da je bio još jedan koji se zajedno s njim izvukao iz jame, ali da ga je rodbina izdala, za razliku od njega kojeg je rodbina spasila.

PRILOG⁵¹

ZAPISNIK

o saslušanju svjedoka Tarbuk Dragana, sastavljen dana 26. februara 1948. u uredu Opunomoćstva S[lužbe] D[ržavne] B[ezbjednosti] za kotar Vrginmost, u Topuskom.

Isljednik: Žutić Nikola

Zapisničar: Miroslav Savić [sic!]

Svjedok upozoren na dužnost svjedočenja i na posljedice neistinitog prikazivanja i pozvan da se istinito i u potpunosti izjasni o svim činjenicama, koje su u vezi s predmetom saslušanja.

Na opšta pitanja odgovara:

Zovem se Tarbuk Dragan, po zanimanju zemljoradnik, sin Miloša i majke Marice, rođene Bojanjac, rođen 1909. godine u selu Perna, kotar Vrginmost, N[arodna] R[epublika] Hrvatska, Srbin, državljanin F[ederativne] N[arodne] R[epublike] J[ugoslavije], stalno nastanjen u selu Perna, kotar Vrginmost, k[ućni] broj 13, pismen, završio četiri razreda osnovne škole u Perni, oženjen sa

Jekom, rođenom Oreščanin, otac četvero djece, od uže porodice i bliže rodbine nisam imao nikoga u redovima neprijatelja, u N[arodno] O[slobodilačke] V[ojske] i nalazio sam se od 1942. godine do oslobođenja naše zemlje 1945. godine. [O]d imovine posjedujem kuću, staju, dva konja i dvije krave, te oko četiri rali zemlje u Perni. [D]o sada nisam bio nikada pod istragom, niti sam sudski kažnjavao.

Godine 1941., negdje u julu mjesecu, otišao je moj brat Božo u Vrginmost, da si digne neku dozvolu za vršaći stroj, te su ga tamo uhvatile ustaše i odveli u Topusko, gdje je bio zatvoren u crkvi. Ja sam odmah kada sam to čuo poslao njegovu ženu Miljku u Topusko i ona je odnesla mojem bratu Boži jesti i vratila se natrag kući u

Pernu. Sutradan također je otišla u Topusko i odnesla mu jesti, no međutim njega nije bilo više u Topuskom, već je bio odpremljen u Glinu u pravoslavnu crkvu. Poslije toga ja više nisam znao o njegovoj sudbini ništa do 1944. godine, a tada sam jednom prilikom već kao borac N[arodno] O[slobodilačke] V[ojske] bio u Glini, koja je tada bila oslobođena, te sam se vozio iz Gline sa Paić Dušanom iz Perne.⁵² Na putu nam se prikačio za kola još jedan meni do tada nepoznat čovjek i počeli smo razgovarati. U razgovoru ja sam doznao da je on rodom iz Šatornje, a napominjem, da sam prije toga doznao od Ljubana Jednaka iz Gređana, da se je on i moj brat sakrili među mrtve, te da su iz crkve odpremljeni u Prekopolu, gdje su bili pobacani u jamu, te odatle utekli. Ljuban mi je pričao da je moj brat utekao u Šatornju, te sam ja svakako mislio da se je on sklonio kod svojeg roda, t[o] j[est] žena od mojeg brata rodom je iz Šatornje i tamo imade majku Savu i brata Božu Malanović [Manojlović]. Saznavši, da je ovaj čovjek koji se je sa nama vozio rodom iz Šatornje, a zove se Simo Malanović [Manojlović], ja sam njega pitao, da li je njemu što poznato o mojem bratu Boži, koji je 1941. godine pobjegao iz Prekope k svojoj rodbini u Šatornju, a on mi je ispričao sljedeće: Da je on u zajednici s Malanović [Manojlović] Milanom, Malanović [Manojlović] Božom, bratom od žene mojeg brata, te Zlokas Milanom, svi iz sela Šatornje, 1941. godine držao stražu u selu, da ne bi iz šume naišli tada još zvani šumari /partizani/, pošto je to selo bilo pod kontrolom ustaša i po istima zaštićeno. Tada je rekao Božo Malanović [Manojlović], brat od žene mog brata Bože ovoj trojici, da on imade na štali već tri dana svojeg zeta Božu Tarbuka iz Perne, te da što bi oni od njega pravili. Tada je rekao Milan Zlokas iz Šatornje, da gdje je taj njegov zet, našto je ovaj otišao zajedno sa osta-

lima i zovnuli su toga mojeg brata sa štaglja i on je sišao k njima. Kada je on vidio, da oni nešto sa njime pripremaju, skočio je na sred dvorišta i zamolio ih, da ga ne bi odali ustašama, a tada je skočio njegov šurjak Manojlović Božo i njegova tasta Manojlović Sava i rekli mu, da se ne treba ništa bojati i prišli k njemu, a tada i ovi ostali, svezali ga i odveli u Glinu i predali ustašama, gdje je odmah i ubijen.

Ja kada sam to čuo, otišao sam u Komadu mjesta Vrginmost, gdje (1) sam to sve ispričao tadanjem komandantu Radanović Dušanu, koji je to prijavio Komandi I. Kordunskog područja i ja sam kasnije čuo, da su ovi iz Šatornje uhapšeni, no da su pušteni na slobodu. Tada je komandant I. Kordunskog područja bio Joco Eremić, koji je odmah u to vrijeme nekako pobjegao na stranu neprijatelja, i ja se više o tome nisam mogao raspitati, kako je to prošlo.

Više nemam što da izjavim, već tražim i molim mjerodavnu narodnu vlast, da se po tome predmetu povede istraga, i da se kroz istragu pronađeni krivci kazne za svoje djelo, koje su počinili izdajući mojeg brata Božu ustašama 1941. godine. U tu svrhu molim nadležnu narodnu vlast, da pozove i sasluša kao svjedoke Jednak Ljubana iz Gređana, Malanović [Manojlović] Simu iz Šatornje i Roknić Mirka iz Perne, demobilisani borac J[ugoslavenske] A[rmije], koji bi dokazali sve što im je po tome predmetu poznato.

Sve što sam ovdje izjavio, tačno je i istinito, t[o] j[est] tako sam ja za taj slučaj doznao, što jamčim i potvrđujem svojim vlastoručnim potpisom.

Islednik: Zapisničar: Saslušani:
Žutić Nikola, v. r. Miroslav Savić, v. r. Dragan Tarbuk, v. r.

/2 l., 2 str., strojopis, latinica/

¹ Đuro ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, Beograd 2011., 69–70. Aralica nije precizan jer su Pajo Vorkapić i Adam Korać pušteni iz crkve 29. srpnja, prije nego što je zločin počinjen, zato što su jedini na ustaški upit mogli odgovoriti da su „pokršteni“ (Isto, 66, 71). Kasnije, u istom djelu, navodi se sljedeći podatak: „Jedan Srbin, čije ime nije utvrđeno, na nepoznat način je pobjegao iz jame u šikari Latinovo i privremeno se sakrio u selu Marinbrod, na štali Josipa Juranovića, ali su ga Josip i njegova supruga prijavili ustašama. Posle toga je došao ustaša Ivan Šantek iz Kihalca i ubio nesrećnog čoveka u vrbaku kod mлина, gde je i zakopao njegovo mrtvo telo.“¹¹³ Nije utvrđe-

no da je bračni par Juranović saslušan i krivično odgovarao za taj zločin“ (125). Aralica se pritom poziva na izjavu Blaža Šoštarića od 2. studenoga 1944. (Arhiv Jugoslavije, F. 110, Izjava Blaža Šoštarića, 2. novembra 1944) (Isto). Bila bi to osma osoba prema Araličinu računanju.

² Đ. ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, 71, 125, 142. Reference su: Dušan BAIĆ, *Kotar Vrginmost u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945*, Vrginmost 1980., 707; Nikola Manojlović, Milanov sin, usmena izjava autoru 6. ožujka 1989.

³ Isto.

⁴ Đ. ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, 142.

- ⁵ Kurepe su zaselak u Majskim Poljanama koji se nalazi nedaleko od stratišta s kojeg je Jednak pobjegao [op. a.]
- ⁶ HR-DASK-788: Kotarski narodni sud Glina, Iskaz Ljubana Jednaka, Glina, 1. V. 1944.
- ⁷ Isto, 2. V. 1944.
- ⁸ Ljuban Jednak u dokumentarnom filmu *Govorilo mi je nešto da ću ostat' živ* (Cine pro, Pančevo 1997.).
- ⁹ Araličina informacija o poslijeratnom suđenju ponukala me je da pokušam ući u trag sudskim spisima. Polazeći od pretpostavke da je nužno krenuti od fondova Državnog arhiva u Sisku te zahvaljujući dragocjenoj pomoći ravnateljice Državnog arhiva u Sisku, gđe Nele Kušanić, i kolege Milana Radanovića iz Arhiva Srba u Hrvatskoj u Zagrebu, dobio sam vrlo sadržajan sudski predmet, čija je vrijednost za ovu temu neprocjenjiva, neovisno o tome što neki dokumenti očito nedostaju. Signatura HR-DASK-788 odnosi se na sve citirane arhivske dokumente u ovom članku, ako nije drugačije označeno. Najljepše zahvaljujem gospođi Kušanić i kolegici Radanoviću.
- ¹⁰ Zapisnik o saslušanju svjedoka Tarbuk Dragana, sastavljen dana 26. februara 1948. u uredu Opunomoćstva S[lužbe] D[ržavne] B[ezbjednosti] za kotar Vrginmost, u Topuskom, HR-DASK-788: Zbirka gradiva za utvrđivanje ratnih zločina s područja Siska i Banovine, Okružni sud Sisak, kut. 19, K 69/48.
- ¹¹ Isto.
- ¹² Đ. ARALICA, *Ustaški pokolji Srba u glinskoj crkvi*, 69–70.
- ¹³ Korišteni dosje ne sadržava ništa u vezi s braćom Cestarićima, ali je više nego očito da se neki postupak vodio jer se inače ne bi znalo gdje je Božo Tarbuk ubijen i sahranjen.
- ¹⁴ Vidjeti: HR-DASK-788: Zbirka gradiva za utvrđivanje ratnih zločina s područja Siska i Banovine, Okružni sud Sisak, kut. 19, K 69/48 (Zloklas Milan, Manojlović Simo, Manojlović Matija, Manojlović Milan). „Popis spisa“, br. 1 (K 67/48). Isti popis omogućuje praćenje cijelog postupka. UDBA je svoju prijavu dala 17. travnja 1948. (br. 7), „Naredba Javnog tužništva o otvaranju istrage“ uslijedila je isti dan (br. 8), a optužnica je podignuta 11. svibnja (br. 9), s time što su podaci dopunjeni 25. svibnja. Zapisnik glavne rasprave nosi isti datum, a i presuda je izrečena isti dan! Predmet je prenesen karlovačkom Okružnom sudu ljeti 1949. Izjava Ljubana Jednaka od 2. svibnja 1944. koristila se kao prvi spis optužbe u ovom slučaju. Pod br. 2 upisan je zapisnik svjedoka Drage Tarbuka od 26. veljače 1948. itd.
- ¹⁵ Istražitelj je bio Stjepan Hršak, a zapisničarka Ljubica Bekić.
- ¹⁶ Istražitelj je također bio Stjepan Hršak, a zapisničarka Ljubica Bekić. Oženjen je s Vasilijom, rođenom Relić. (Isto)
- ¹⁷ U brandenburškom gradu Premnitz, u postrojenjima kemijske industrije I. G. Farben. U ratnim godinama oko

1200 prisilnih radnika i ratnih zarobljenika radilo je različite poslove u vrlo širokom proizvodnom rasponu i bilo smješteno u sedam većih i manjih logora. („Premnitz“, Wikipedia (<https://de.wikipedia.org/wiki/Premnitz> /pristup 3. 5. 2022./))

¹⁸ Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države usvojio je Predsjedništvo Privremene narodne skupštine Demokratske Federativne Jugoslavije 25. kolovoza 1945. Točka 3., čl. 3. glasi: „3) ko izvrši ratni zločin, tj. ko u vreme rata ili neprijateljske okupacije radi kao pokretač, organizator, naredbodavac, pomagač ili neposredni izvršilac ubistava, osuđivanja na smrtne kazne i njihovog izvršavanja, hapšenja, mučenja, prisilnog iseljavanja ili odvođenja u koncentracione logore, u internaciju i na prisilni rad stanovništva Jugoslavije; ko vrši namerno izgladnjivanje stanovništva, prinudno odnarođivanje, prinudnu mobilizaciju, odvođenje u prostituciju, silovanje, prisilno prevođenje u drugu veru; ko pod istim uslovima vrši potkazivanja koja imaju za rezultat u ovoj tački navedene mere terora i prisiljavanja ili ko pod istim okolnostima naređuje ili vrši paljevine, uništavanja ili pljačku javne ili privatne imovine; ko postane funkcioner terorističkog aparata i policijskih formacija neprijatelja ili službenik njegovih zatvora, koncentracionih ili ratnih logora, ili nečovečno postupa s jugoslovenskim državljanima i ratnim zarobljenicima, ili ko izvrši neko drugo delo koje pretstavlja ratni zločin;“. Formulacija je čl. 4. sljedeća: „Dela iz čl. 3 ovog zakona, izuzev dela iz tač. 14 i iz čl. 3a, kazniće se lišenjem slobode sa prinudnim radom najmanje 3 godine, konfiskacijom imovine i gubitkom političkih i pojedinih građanskih prava, a pri postojanju naročito otežavajućih okolnosti smrtnom kaznom.“ („Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države“, PRO-PISI.com (<http://propisi.com/zakon-o-krivicnim-deli-ma-protiv-naroda-i-drave.html>) /pristup 3. 5. 2022./)

¹⁹ Isto.

²⁰ Zapisnik sudske javne rasprave u Sisku, 26. V. 1948.

²¹ Okružni sud u Sisku, 26. V. 1948., „Presuda u ime naroda!“ (predmet K-69/48)

²² Optuženi – Okružnom sudu u Sisku, Sisak, 2. VI. 1948.

²³ Dokument je bez memoranduma i nadnevk. Sadržava broj sudskog spisa „K 69/48“.

²⁴ Matijina supruga bila je Mila, rođena Relić. (Zapisnik o saslušanju...). U istom dokumentu stoji podatak da je uhapšen prethodnog dana, tj. 15. lipnja 1948.

²⁵ „Matija Manojlović, prema podatcima ovoga ostsjeka do danas nije kažnjavan, živi sa 4 člana u zajedničkom kućanstvu, a posjeduje 5 rali zemlje i kuću. Svoga samovlasništva nema.“ (Juraj Crnković, v. d. šefa Ostsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 24. V. 1948.)

²⁶ Matija Manojlović: „Statistički list (podaci o krivičnom djelu i kazni)“, Sisak, 2. VI. 1948.

- ²⁷ Supruga mu je bila Draga, rođena Radošević. (Zapisnik o saslušanju...)
- ²⁸ „Milan Manojlović, prema podacima ovoga odsjeka do danas nije kažnjavan, živi sa 6 članova porodice u zajedničkom kućanstvu, a posjeduje 6 rali zemlje i kuću. Svoga samovlasništva nema.“ (Juraj Crnković, v. d. šefa Odsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 24. V. 1948.)
- ²⁹ Milan Manojlović, „Statistički list (podaci o krivičnom djelu i kazni)“, Sisak, 2. VI. 1948.
- ³⁰ Odsjek unutrašnjih poslova Kotarskoga Izvršnog odbora Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 17. II. 1948. (Odgovor na dopis iz sisačkog suda od 3. II. 1948.)
- ³¹ Kazneno-popravni dom Lepoglava – Ministarstvu unutrašnjih poslova, III. odjel, Lepoglava, 10. III. 1949.
- ³² „Simo Manojlović, prema podacima ovoga odsjeka do danas nije kažnjavan, živi sa 4 člana u zajedničkom kućanstvu, a posjeduje 28 rali zemlje, kuću, štalu i ostale gospodarske zgrade. Svoga samovlasništva nema.“ (Juraj Crnković, v. d. šefa Odsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 24. V. 1948.)
- ³³ Simo Manojlović, „Statistički list (podaci o krivičnom djelu i kazni)“, Sisak, 2. VI. 1948.
- ³⁴ Supruga Milana Zlokasa bila je Stana, rođena Dragojević.
- ³⁵ „Milan Zlokas, prema podacima ovoga odsjeka do danas nije kažnjavan, živi u zajedničkom kućanstvu sa 8 članova porodice, a posjeduje njegova zadruga 30 rali zemlje, kuću, štalu i ostale gospodarske zgrade. Od gore navedenog zemljišta imenovani ima 2 rali svoga samovlasništva.“ (Juraj Crnković, v. d. šefa Odsjeka unutrašnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 24. V. 1948.)
- ³⁶ Milan Zlokas, „Statistički list (podaci o krivičnom djelu i kazni)“, Sisak, 2. VI. 1948.
- ³⁷ „...u Bović otišao sam jer sam se bojao da me ne bi ustaše uhapsili, pošto su stalno hapsili u noćno doba po okolnim selima.“ (Zapisnik o saslušanju... od 16. IV. 1948.) Ista je bila priča Sime Manojlovića.
- ³⁸ Kazneno-popravni dom Lepoglava – Ministarstvu unutrašnjih poslova, III. odjel, Lepoglava, 18. III. 1949.
- ³⁹ Moguće je da se radi o molbama koje su bile potaknute od strane vlasti u drastično promijenjenoj vanjskoj i unutarnjoj političkoj situaciji nakon Rezolucije Kominforma.
- ⁴⁰ Draga Manojlović i Stana Zlokas poslale su rukopisne molbe, a Mili Manojlović molbu je strojopisno napisao dr. Matija Šipuš, branitelj po službenoj dužnosti.
- ⁴¹ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel za izvršenje kazni – Okružnom sudu Sisak, Zagreb, 11. IV. 1949.

- ⁴² Odsjek unutrašnjih poslova Kotarskoga Izvršnog odbora Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 11. III. 1949. (Odgovor na dopis iz sisačkog suda od 17. II. 1949.)
- ⁴³ Kazneno-popravni dom Lepoglava – Ministarstvu unutrašnjih poslova, III. odjel, Lepoglava, 18. III. 1949. (Odgovor na dopis iz sisačkog suda od 17. II. 1948.)
- ⁴⁴ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Odjel za izvršenje kazni – Okružnom sudu Sisak, Zagreb, 11. IV. 1949.
- ⁴⁵ Odsjek unutrašnjih poslova Kotarskoga Izvršnog odbora Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 20. IV. 1949. (Odgovor na dopis iz sisačkog suda od 1. IV. 1949.)
- ⁴⁶ Odsjek unutrašnjih poslova Kotarskoga Izvršnog odbora Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 20. IV. 1949. (Odgovor na dopis iz sisačkog suda od 1. IV. 1949.)
- ⁴⁷ Odluka Prezidijuma Sabora Narodne Republike Hrvatske br. 102/1949. od 20. IV. 1949. Kakav je bio odnos vlasti na raznim instancijama prema ovom slučaju vidi se, pored ostalog, iz otpisa Kazneno-popravnog doma Lepoglava upućenog III. odjelu Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske od 1. VI. 1949., koji je 21. travnja 1949. zatražio podatke o Matiji Manojloviću. Otpis je upućen nakon što je već bila donesena odluka Prezidijuma kojom se odbija pomilovanje. Možda je to bilo i bolje za osuđenog jer je kaznionička karakteristika bila porazna: „Za vrijeme izdržavanja kazne u ovom domu imenovani se pokazao na radu slab, voli izbjegavati rad, vladanja je dobrog, disciplinski nije kažnjavan. U političkom pogledu je negativan, nastrojen križarski, opasan za današnjicu. Zdrav je.“ (Kazneno-popravni dom Lepoglava – III. odjelu Ministarstva unutrašnjih poslova Narodne Republike Hrvatske, Lepoglava, 1. VI. 1949.) Da je ova karakteristika stigla na vrijeme u Prezidijum, možda bi Matiji Manojloviću trajanje kazne bilo i produženo! Nasuprot tome, Odjel unutarnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina dostavio je 7. lipnja 1949. Okružnom sudu u Sisku obavijest da je Matija Manojlović „za vrijeme okupacije“ bio „dobrog vladanja“ i da je „pomagao N[arodno] o[slobodilačku] b[orbu]“ te da „prilikom oslobođenja naše zemlje nije bježao ispred naše vojske, te prema tome niti je zaborbljen niti uhapšen“. (Odjel unutarnjih poslova pri Kotarskom izvršnom odboru Glina – Okružnom sudu Sisak, Glina, 7. VI. 1949.)
- ⁴⁸ Mili Manojlović – Prezidijumu Sabora Narodne Republike Hrvatske, Šatornja, 1. IX. 1950.
- ⁴⁹ Odsjek za poslove pomilovanja Ministarstva pravosuđa Narodne Republike Hrvatske – Okružnom sudu u Zagrebu, Zagreb, 9. II. 1951. Br.: P. 2449/1950-4 od 9. II. 1951.
- ⁵⁰ Prezidijum Sabora Narodne Republike Hrvatske, Zagreb, 1. II. 1951. Br. pomilovanja: 1367/1951. Potpisani su potpredsjednik Kata Pejnović i tajnik Jure Franičević.
- ⁵¹ HR-DASK-788: Zbirka gradiva za utvrđivanje ratnih zločina s područja Siska i Banije, Okružni sud Sisak, kut. 19, K 69/48.
- ⁵² Glina je oslobođena 11. siječnja 1944. [op. a.]